

KLASIKOAK, Bai, bainan...

P. XARRITON

Euskaltzaindiaren bilkura batean, duela zenbait urte, aipatu izan zen, euskarazko obra zenbaiten argitaratzea eta horri buruz liburu bilduma berri baten abiatzea. Zer izen eman ordea liburu sorta berriari? - Ez dakit nork proposatu zuen "Klasikoak" deitzea. Bainan izen hori berehala baztertu zen eta "Lekukoak" izenburua hautatu.

"Lekukoak" saila abiatu zen beraz, 1979. ean, Juan Apecechea Perurenak prestatu Joakin Lizarraga Elkanokoaren *Doctrina Christioarén cathechima*-rekin eta geroztik, 15 bat urtez, aita Villasante, Altuna, Akesolo, Ondarra, Satrustegi, eta Txomin Peillen, Jean Louis Davant, edo Luis Mari Mugica bezalako langilei esker, eskuratu ahal izan ditugu Bernat Etxepare, Ziburuko Etxeberri, Sebastian Mendiburu, Bernard Gasteluçar, Joanes Haraneder, Athanase Belapeyre, Lavieuxville-Harosteguy, Josef Egiategi, Joakin Lizarraga, Prai Bartolome, Juan

Antonio Moguel, Etienne Lapeyre, Resurreccion Maria Azkue-ren eta ere aspaldiko izengabe bartzuen idazkiak, bazuetan inprimitu bagerik, idatziz geroz lo zeudenak; denetara orain artino 17 liburu argitaratu dira, ez baita orohar batere gaizki. Jarraik bedi beraz bere bideari "Lekukoak" saila! Ez da hori gure gaurko solasa.

Joan den urtean bada, Euskal Herriko erakunde indartsu batzu, banko, kutxa eta unibertsitate, euskal kulturari funtsezko laguntza bat ekarri nahiz, elkarretaratu dira, munduko pentsalari nagusien ehun bat obra euskaraz argitaratzeko xedetan. Sail berri horren izena da, hain zuzen, "Klasikoak". Eta horrela, Xabier Mendiguren-en zuzendaritzapean, ari izan gara eta ari gara, frantsesetik, latinetik, ingelesetik, espainoletik, alemanetik edo grekotik, Montaigne, Morus, Nietzsche, Camus, Platon, Berkeley, Hume, Rousseau, Vitoria, Unamuno, Bergson, edo

beste zenbaiten obra ezagunen euskaralatzen. Lehen liburuak argitaratuak dira jadaneko, baina nihaur tartean naizenez gero, "Klasikoak" hauen sailaren aipatzea edo jorratzea utziko diot gogo duenari.

Lehenagotik ordea, eta zehazki 1986 ez geroztik, "Klasikoak" izen berarekin badugu beste liburu sorta bat, Jaurilaritzako Kultura Sailburuak, Luis Maria Banderes-ek abiatu zuena, eta gaurregun Joseba Arregik jarraitzen duena. Azken zazpi urte honetan badira hor 65 liburu agertuak, bakoitza bere aurkezpen eta iruzkinekin. Liburu sorta horretaz banituzke, zenbait ohar egiteko, eta azken argitalpenetan bildumaren arduradun bezala agertzen diren Patxi Altuna, Joseba Lakarra eta Ibon Sarasola adiskidei, adiskide kontu igortzeko, Lapurtar lagun zenbaiten eta nihauren izenean.

Eta lehenik aitortuko dut ontzat hartzen dudala Xabier Kintanak berrikitan egiten zuen ohar hau: "Gure literatura zahar guzia iparraldean sortua da, baina hala ere ez badirudi ere, hegoaldekook izan gara autore klasiko horien berredizioak prestatzen, argitaratzen eta aztertzen gehienik arduratuak." ("*Batasunerako pausoak gogoratuz*", X. Kintana, ELE, II-12, Bilbo 1993, 39. orr.). Egia da iparralde honetan ez dugula ez euskal unibertsitaterik ez euskal gobernurik, ez eta beraz baliabi-

de anitzik, baina aitzakia guzientzat, aitortu behar dugu handia izan dela gure nagikeria: iparraldeko literaturaren antologia bakarra ez ote diogu LABAYRU-ko Karmelo Etxenagusia bizkaitarrari zor iparraldekook?

Dena dela, KLASIKOAK sail honen 65. alera helduak garelarik, ohartzen gara sail luze eta eder horretarik 22 ale iparraldeko euskalkietarik datozela. Edo beste ikuspegi batetik behatuz, hor agertzen diren 42 idazleatarik, 16 badirela nafar-lapurtarrez edo ziberotarrez dihardutenak: Laphitz, Duvoisin, J.B.Elissamburu, Barbier, J.Etchepare, M.Elissamburu, Archu, P. Lafitte, Dasconaguerre, Manezaundi, Zalduby, Webster, P.Harispe, Larreko, Oxobi, Chaho.

Hautu horretaz ez dugu erraitekorik, nahiz Webster-ek bildu dituen ipuiak, gure ustez, hizkuntza "klasikotik" aski urrun dauden, eta menturaz idazki intergarri horiek beste sail batean hobeki sartuko ziren. Baina horrela eskutan dauzkagu, aitzinean errauspean zeudelarik, eta ongi da horrela. Gure arrenkurak, egia erran, beste bide batetik doaz: argitaratu diren obrak ez dira denak arta berarekin prestatuak izan, eta kontutan hartuz liburu horiek eskainiak zaizkiela gure euskalkiak ongi ezagutu nahi dituztenei, badirudi batzuetan itsuak jarri direla hor, lotsarik gabe, itsuen argitzaile. Badira zenbait aurkezle zinez eskertzekoak

direnak, egin duten lanari esker, hegoaldeko gure haurrideek eta guhaurk ere, iparraldeko euskaltzaleok asko eta zuzen ikasten baitugu, baina badira ere beste

zenbait - gure irakasle zahar baten formula erabiltzeko —*docent quae nesciunt*— “ez dakitena irakatsi nahi baitigute”. Goazen bada iturrietara!

Lehen zerrenda (1. - 10 z.)

Josu Pikabeak prestatu zuen lehen liburuari behatzen badiogu, aita Laphitz-en “*Bi saindu heskualdunen biziā*”-ri, ikusten dugu Luis Maria Bandres-en xedea zela, euskal idazki bilduma berri “merke eta landu” baten eskaintzea “euskal irakurlegoari” - orain batzuek erraiten duten bezala - edo “euskal irakurleei” - beste anitzek erran ohi dugun bezala. Sailburuak zehazten zuen gainera, “eguneroko” irakurleak zituela gogoan, ez baitzpada “jakintsuak”.

Xede horretan EUSKAL EDITOREEN ELKARTEA bildu omen zuen Luis Mari Bandres-ek eta gero XIX mendeko idazleen artean hamar bat liburuen hautatzeko, batzuen eta besteen iritzia entzun ondoan, Koldo Mitxelenari eskatu zion aurkezpen orokor bat egin zezan, argitalpen bakoitzean errepikatu beharko(?) zena.

Eta hona hautatu ziren idazleak eta idazkiak: J.J.Moguel, “*Eskolia*”, G.Arrue, “*Santa Jenobebaren biziā*”, J.P.Duvoisin, “*Laborantzako Liburuā*”, Bilitx, “*Bertsoak*”, F.Arrese Beitia, “*Olerkiak*”, Laphitz, “*Bi saindu*

heskualdunen biziā”, Urruzuno, “*Ipuinak*”, R.M.Azkue, “*Bein da betiko*”, Kirikino, “*Abarrak*”, eta J.B.Elissamburu, “*Piarres Adame*”.

Hamar liburu horietarik zazpi argitaratu zituzten euskal editoreek urtea barne, Josu Pikabeak, Patxi Altunak, Ines Pagolak, Ibon Sarasolak, Itziar Lakak, Antonio Zavalak eta Lino Akesolok paraturik. Anjel Zelaietak aurkeztu zuen bestalde LABAYRU argitaletxearekin, J.M.Zabala-ren “*Fabulas en dialecto vizcaino*”.

Lehen sail honetan eskaintzen zaizkigun gure Laphitz, Duvoisin eta J.B. Elissamburu-rentzat, Josu Pikabeak, Patxi Altunak eta Ibon Sarasolak egin dituzten aurkezpenak, bederazka eta hurbiletik ikusi eta, ez dugu arrenkurtzekorik: Benat Oihartzabal-ek, lauzpabost hitz gaizki ulertu direnak altxatu ditu, doi doia, “*Piarres Adame*”-ren argitalpenean: “goitatu”, “desbistatu”, “parrapio”, “erlats” eta “gobernamentuko gizon”, besterik ez (“*Elizanburu kondatzailearen euskara*”, B. Oihartzabal, EUSKERA, 1992, 1, 233. orr.).

Gehiago oraino, atsegin han-

direkin ikusi dut nik segurik, zein poliki badakien sail berriaren lehen alean, aita Frantzizko Lapitz-en aurkezpenean, Josu Pikabea adixkideak, gutartean kurri diren datu oker batzuen zuzentzen: Iturrietara joz ohartzen baikara alabaina, 1832 ko irailaren 30 ean jaio zela Arizkunen gure idazle handia —ez 29an, ez eta ere 31an— eta bestalde aita Irisartarra izanagatik, ama ez zela hala, Arizkundarra baizik.(op.cit. 22.

Bigarren zerrenda (11 - 65)

Kultura sailburu berriak, Joseba Arregik, berretsi zuen bere aitzinekoaren xedea eta Koldo Mitxelenaoren oroitzapena gogoratzen zuela, hamahiru ale berriren argitalpena iragarri. Sorta berriarekin, XIX. mendetik XX. eraino aurreratzen ginen eta aitzineko Iturriaga, Soroa, Elissamburu, Arrese Beitia eta beste idazleen zerrendari, Abelino Barriola, Jean Barbier, Jean Etchepare eta Orixe-ren izenak eratzikitzen genizkion. Hitzaurregile berriak, aita Lino Akesolo zenak ohar interesgarri bat ere egiten zuen: hemeretzigarren mendeko euskal idazleek, politikak jarrita dauzkan mugez gaineratik begiratzen ikasi zutela eta ondorioz, KLASIKOAK sortak, *Zazpiak-Bat* lemapean egina zirudiela.

Baina orduan nola ote hitzaurregileak berak bazter zezakeen euskararen batasunerako Euskaltzaindiak onartua duen ortografia?

orr.). Bi lerro urrunago haatik, ez nuen nik aipatuko "Uztaritzeko Seminarioa"; Lapitzen denboran ez baitzen Seminariorik oraino Uztaritzen, Larresoron baizik.

Dena den, hain ongi abiatu sailari zerbait makur gertatu behar zitzaion laster: 8. liburua argitaratu berri zelarik, L.M.Bandres sailburuak bere kargua utzi zuen alde batetik eta Koldo Mitxelena ustegabeen hil zitzaigun bestetik.

Eta batere beharrik gabe gure ustez, liburu batetik bestera errepikatzen den aitzin solas horrek bazuen beste akatsik, hala nola, Jusef Egiategi XVIII. mendeko ziberotar idazlea, XIX. mendeko lapurtar idazletzat aurkezten delarik; edo —larriago oraino— Jean Etchepare Bidegorry medikua (1877-1935) Argentinako Marchiquitan sortua eta Lapurdiko Kanbon hila, eta Jean Etchepare Landerretche gaztea (1937-1961) Nafarroa Behereko Jatsun sortua eta Lapurdiko Hazparnen hila, nahasten direlarik ("Euskal Idazleen Sorta Berria", 17-18. orr.).

Alta bada Jon San Martin-ek abisatuak zituen jadanik 1968an, bere irakurleak, "Escritores Euskericos" delakoan zioelarik ongi bereizi behar direla *Buruxkak* eta *Beribitez*-en egilea eta *Mendekoste Gereziak* idatzi duena (op. cit.83. orr.).

Zorigaitzez badirudi gutarik askorentzat, bai Iparraldean bai Hegoaldean, mugaren gainetik emaiten dugun behakoa, gainbegirada bat besterik ez dela. Ez da beraz harritzeko, ildo berari jarraikiz, "Unibertsitateetako irakasle batzuen entseiu" bezala Joseba Arregik iragartzen zizkigun saio zenbait ez baldin bazaizkigu heltzen "Nahikoa"-ren mailara.

Aurkitzen ditugu bai KLASIKOAK sorta berrian aurkezle onak eta bikainak ere, zinez eskertzeko direnak, Josu Pikabearentzat errana dugun bezala: Atseginekin ikusi ditugu, oraingotz 55 liburuki eskaintzen dituen bigarren zerrenda luzean, Koldo Mitxelenaren idazkiekin ontu dizkiguten 10 liburukiak eta Piarres Lafitteekin Patri Urkizuk borobildu duen ale gotorra.

Asko ikasteko izan eta izanen dukegu Hegoaldeko Txomin Agirre, Mogeldarrak eta beste klasi-koentzat, Labayruko adiskideek eta beste zenbaitek prestatu aurkezpenekin, bainan orozgainetik estimatu ditugu, guretzat berriago izanez, Inaki Seguroiak antolatuta Orixe-ren *Quiton arrebarekin* —nahiz geroztik agertu den Paulo Iztueta-ren lan itzela— eta Andima Ibinagabeitia-rentzat Inigo

Ruiz Arzalluzek eskaini edizio bikaina.

Aitortzen dut halere hurbilago-tik behatu diegula Iparraldetik, irakurle batzuek, Xarlex Videgain-ek eta neronek, Iparraldeko idazleentzat egin diren aurkezlanei; eta hortik dator gure kezka eta kexua.

Argi eta garbi hitzeginez, erran dezagun, orain arte agertu diren 16 autoretarik, gure iduriko, begirune handiz hartu direla -Frantses ortografiako zenbait moldiztegi —huts gora behera— bospasei idazle, hala nola Laphitz (1.z.), Dasconaguerre (39.), Manezaundi (41.), Zalduby (47.), Harispe (60.) Larreko (61 & 62.), edo Chaho (64.).

Beste bizpalau aldiz hainbat ongi erabiliak izan dira, hala nola J.Duvoisin (14.), M. Elissamburu (18. & 58.), J.B. Archu (33.), eta Oxobi 63.).

Baina Jean Barbier (16 & 54.) eta Jean Etchepare (16 & 59.) bederen, menturaz gure bi idazle nagusiak, itsuski purtzupilkatu dizkigute.

Eta zehaztu behar badugu apur bat gure aburua, adibide bat edo beste emanen dugu, onetik bezala txarretik.

Zorte onekoak: Harispe, Dasconaguerre...

Zorte ona izan dute gure us-tez, Dasconaguerre eta Harispe

lapurtarrek, Manezaundi eta Larreko nafartarrek: ezagutzen ditu-

gun euskal literaturaren historia liburuetan nehor gutik aipu dituen arren idazle horiek, Ander Lakararren, Gurutze Aldabaldetrekue eta Amaia Bonetaren ikerlan zehatz eta aberatsei esker badakigu orai hobeki nortsu ziren XIX. mendeko bi idazle lapurtarrak alde batetik, eta bestetik Rosa Miren Pagolaren eta Inaki Caminoren bilketa oparoei esker eskura ditzakegu XX. mendeko bi idazle nafartarren berriak eta idazkiak.

Lapurdikoko euskalkiari dago kiola, atsegin dugu ikustea Donibane Ziburun, Camoussarry eta Iratzeder-en arteko hutsarte luze horretan koka dezakegula Jean Pierre Harispe bera (1854-1929) eta haren obra.

Edizio hau agertu arte gure Entziklopedia eta Historia guzietan sakabanaturik eta data okerez josirik zerabilatena, orai aski ongi ezagut dezakegu bi irakasle gazteen ikerlan serioari esker

Beste zenbait: Oxobi, Duvoisin...

Oxobiren *Alegiak eta Poemak* prestatu dituen Ainhoa Beholari ordeoa ohar bat edo beste egin niezaioke, batere maleziarik gabe.

Lehenik nahi nuke jakin, berak hitzaurrean dioelarik prosa lanak bere lanetik kanpo utzi dituela, "orri kopuru aldetik poesien nahiz alegien antzekoa baita" eta horrela beste lan batetarako gaia gelditzen baitzaio (XII. orr.) —eta hori zuzena iduritzen zait niri

(Jean Pierre Harispe, *Karmela*, Amaia Boneta eta Gurutze Aldabaldetrekuren edizioa).

Baionan argitaratu diren euskara liburu guzien gatik, eta hiri horretan bizi izan diren euskal idazle guzien gatik, Baionako ume guziak kaskointzat bazauzkaten gaur arte historialari antzekak. Baionan XIX. mendean sortu euskal idazleen zerrendan atseginekin sartuko dugu orai, Pierre Hiriart inspektorearen eta aita Petiri Lhande euskaltzainaren lagun, Jean Baptiste Dasconaguerre; Piarres Lafittek berak ez zekiena, orai Ander Lakarrek ikusi baitigu Baionako artxibategian, hortxe gure auzoan, Prébendés kalonjeen karrikako 10.ean, 1815 eko ekainaren 8 an, goizeko 6 etan, jaio zela delako euskal idazlea (J.B.Dasconaguerre, *Atheka-Gaitzeko Oihartzunak*, Ander Lakararren edizioa, 7. orr.).

ere— zergatik beraz hemen sartu dituen, 115-132. tartean, prosazko 17 orrialde.

Zergatik bestalde ez dizkigu beren argitaratzeko ordenan aurkeztu, Oxobiren idazlanak, 1913ko *Boz-oihu! Deiar! Nigar-etik*, 1944eko *Haur elhe haurrentzat* arte; alderantziz baizik?

Liburuetarik lekora, *Eskualduna*, *Gure Herria*, *Almanaka*, *Aintzina*, *Herria*, *Euskal Erria*, *La*

Presse aldizkarietan —bai eta ere 1920-1923 tartean, J. Elissalde eta J. Saint-Pierre adixkideekin batean, *Euzkadi* Bilboko egunkarian— asko idatzi zuen Oxobik. Eremu zabal horietan egin dituen ikerketei esker, Ainhoa Donostia-koak atera dizkigu 273 orrialdetik 317.era agertzen diren olerkiak. Lan ona hori.

Bizkitartean bilketa horretan *Igela*-ren alegiak ez zuen agertzetik, *Alegiak* liburuan jadanik ikusia baikinuen, bere egitura zuzen edo zuzenduarekin.

Beste olerki ezezagun asko ordea, eskas kausitu dugu edizio berri gotor horretan, *Eskualduna* astekarian Oxobik argitaratu zituenak, 1914eko gerla ondoan: hala nola, *Monge* (1919-IV-25), *Charo apeza* (1919-IX-5), *Behola-ko heriotzea* (sic) (1920-III-12), *Urtearen itzulia* (1926-XI-26), *Sagua eta ilargia* (1927- III- 18). Hasian hasi, hauek behar zizkigun argitaratu Ainhoa Beholak.

Azkenean aitortzen dut Moulier-en hizkuntzari buruz egiten diren oharrak, XIII-XIV. orrialdeetan —orohar liburuan zehar agertzen direnak bezala— zuzenak direla, eta ez da guti, baina esaldi bat maiz ageri da hor, batere gogoko ez dudana: hau da, Behar zen edo Eman beharrean, adierazteko Oxobik darabiltzan forma zenbait ez direla ez euskara batukoak, are gutiago Gipuzkerazkoak, iduri-ta hauek izan zi-

tezkeen, 1958an, (ez Arrangoitzen, hemen gaizki idatzi den bezala), baina Hiriburun zendu eta ltsasun ehortzi zen Iparraldeko idazle handiaren erreferentziak.

Illo beretik, beste galde bat egin niezaieke, Duvoisin-en *Liburu ederra* paratu diguten hiru lan-kideei: Baitezpadako ote zen Duvoisin-en lehen argitalpenetik errepikatzea bezperetako salmoek eta himnoek latinez hartzen dituzten hamabi orrialdeak (51-63).

Dena dela aitorturen dut hale-re latin hori errazkiago jasan dudala, Archu-ren *La Fontainaren alegia berheziak*-en edizio berriaren prestatzaileak, Ricardo Gomez-ek sartu dizkigun frantsesezko oharrak eta eranskinak baino: Latinezko ortografia begirune handirekin zaindu ohi dute alabaina hor gaindiko ikastegi eta moldiztegietan, baina Archu-ren edizio horretan frantsesezko 83., 130. orrialdeak eta 167. orrialdetik 228.era, orohar 61 orrialde betetzen dituzten hiru eranskinak nahi nuke jakin zergatik argitaratzen diren grafia berri eta mingarri horretan.

Frantsesezko grafia Europa berrian aldatu nahi dutenek abisa gaitzatela arren, frantsesa ahal bezala ikasten urteak iragan ditugunok, ez ditugula behar, orai arte bezala, kontsonante batzuen ondotik H-ak onartu, ez eta ere lerro buruetan bi kontsonante

berdinak elkarretarik bereizi. Eta orduan ulertuko dugu nolaz Euskal Herriko Editoreen Elkarteak idazten duen frantses grafia berrian "L' orthographe" (op.cit. 169. orr.) eta "l' expre-ssion", "correct" (ibid. 168.,169.), orain arte "L' orthographe", "l' expres-sion", "correct" bezala argitaratzen zirenak..

Ez ditut aipatzen jakina, liburu-ko hitz berri guziak, "laboreur", *laboureur* geneukana edo "laitère", *laitière* zena guretzat; are gutiago beren azentuekin egundainotik frantsesak eta gaztelaniak izan dituzten arazoak.

Ez gaituzte bada asko lagunduko Iparraldeko euskaldunok frantses hizkuntzarekin daramagun gatazka luze honetan, guk euskaraz erran ohi ditugun toki izenak "Euskal Klasikoetan" erdara hotzean sartu dizkiguten Irakasle batzuek: Hor dut adibide tristea, Michel Elissamburu-ren *Lehenagoko Eskualdunak zer ziren* liburuak izan duen edizio berria.

Alta bada idazle beraren beste lan bat *Frantziako hiru Errepubliken ixtorioa laburzki* ohorezki aurkeztua zigun lehenago Gabriel Frailek, I. Olabeagaren erreferentziak emanez (*EGAN* 1959, 142-154. orr.). Baina badirudi aldi honetan Axier Treku eta Inaki Nazabal, edizio berri honen prestatzaileek ez dutela erreferentzia beharrik. Ez dukete ezagutzen, duela aspaldi Euskaltzaindiak ar-

gitaratu zuen *Euskal Herriko herri udalen izendegia* (1979). Jakinen zuten bestela frantsesezko Saint-Pierre d'Irube deitzen dugula hemen euskaldun guziek HIRIBURU. Jakin behar lukete ere Dax guretzat AKIZE dela eta Toulouse berriz TOLOSA.

Gehiago oraino bagenuke liburu honen aurkezpenaz erraiteko ez baitezpada gure aurkezleek egin dituzten morfologiari edo sintaxiari buruzko iruzkinez, baina bai liburuan agertzen diren izen batzuek; hala nola, Harispe marexala, Dutey-Harispe haren arreba, Pikasari-Garat Hazparneko misionesten sortzailea, Alexandre Dumas eta George Sand idazleak beharko ziren, gure iduriko, ohar labur bederaz argitu.

Eta azkenean guretzat etnografiako dokumentu berezi baten balioa duen idazki honek hartze zuen edizio berriak eskaintzen duen hiztegia berrikus zezan hurbiletik Nafarroa Behereko euskalkia ongi ezagutzen duen batek. Pentsu dut adibidez Emile Larre bezalako batek ez zuela sekulan onartuko idatz zedin 7. orrialdean "etxe aitzinean" = atzean; 9. "Iruten" = ehuten; 12. "Hirritu" = irri; 19. "xokolet pris-a" = kikara; edo horrela "souillarda" = landare lur saila; "hobia" = barrunbea; "itxindi" = putzutxo, su geldo; "errefelatu" = errestatu; "eskubila" = eskumutur; eta azkenean "xurikiten egitea", azpiak garbitzea izan zedin egundaino Baigura mendi zolan.

Alde txar beretik: J.Barbier eta J.Etchepare

Ez dute zorigaitzez zorte hoberik izan EUSKAL KLASIKOEN sortan Jean Barbier apezak eta Jean Etchepare medikuak.

Jean Barbier-ek, egia erran, izan zuen Eduardo Valencia-ren eskutik maila oneko aurkezpena, *Supazter xokoan* bere liburua-arentzat, nahiz estalian berean "sokoan" jarri zioten eta barnean berriz zenbait nahasketa larri sartzen ziren, hala nola "ixkilima" ez dela edozein orratz ahanzten zelarik edo "kabalakina" = artzaina, "xintximariak = estualdia, "liztafinak" = kiskil, zirtzil, "erlastu" = marrantatu eta horrelako ilar zenbait itzurtzera uzten zirenean.

Baina Senpereko erretor zenaren *Piarres* elaberriak ez du zorte bera izan Ramon Sanchez-*en* aurkezpenarekin. Hitzaurreaz ez dugu iruzkin handirik eginen, bizpahiru ohar doi-doia, 21. orrialdean sartzen direnak:

1.ik Gipuzkoarrek darabilaten "-tako" kasu marka, "eliditua dela Iparraldean" idaztea ez zait egoki: eraz beste hitz bat aurki zitekeen.

2.ik Adizkietan, ahalera adierazteko, "-ke" morfemadun adizkiekin batera, "iro" erroa daukaten aditzak erabiltzeko ohitura saltzeko gogorik ez dugula Iparraldean nolazpait jakin-araz neza, edo niro.

3.ik Grafia kontuan, "frikari eta

afrikatu sabaikariak gauzatzeko Iparraldean erabiltzen genituen "ch" eta "tch" aldatzen direlarik —zuzen den bezala— "x" eta tx" ezartzeko Euskaltzaindiaren grafia arauen arabera eta berdin, "p" eta "b" kontsonante aurreko "m" aldatzen delarik, "n" jartzeko, iduritzen zait "h" letraren erabilpenarentzat Euskaltzaindiak eman dituen gomendioak edo arauak ere baliagarri direla Lapurdi eta Nafarroako idazkien argitalpen berri guzientzat. Puntu honetan, ez bakarrik Ramon Sanchez hau baina beste Hegoaldeko aurkezle eta idazle asko herabeegi eta lotsatiegi iduritzen zaizkigu.

Bizkitartean edizio honek dituen akats larrienak hiztegiaren aldetik ditu ene ustez: Badira ezen Barbieren hiztegi aberatsean hitz eta hizkuntza asko beste euskalkientzat arrotz direnak. Horien argitzeko jartzen ohi dira oinazpiko oharra. Zorigaitzez ohar horiek maizegi edo oker eman dira edo eskas dira: Lehen kapituluan adibidez, (1) "keeta" ez da "adarrez egindako hesia"; (5) "erlastu" ez da "pilatua, nahasi"; (6) "marraka" ez da "animaliek ateratzen duten hosta"; (12) "beretu" ez da "zorrak ordaindu". Bigarren kapituluan "Uria jauts ahala" ez da argitzen emanez (1) "uri" = euri eta (2) "jauts" = erori; gero (10) "untzia" nola da "zama" eta (11) "berhoa"

nola ote "ereindako soroa" edo (19) "xipatu", guk "xipa" arraina bezala busti adierazten duena, hemen "urdaiazpikoa" bilakatu? 32. orrialdera helduak baikara honekin, gogoan hartu behar da 190 orrialde badituela argitalpen berri honek salda beretik. Gaizo Piarres! eta gaizo gu irakurleak!

Jean Etchepare medikuari KLASIKOAK sortan gertatu zaion "destorbûa" ziberotarrek dioten bezala, ez da berdina: argitaratu dizkieten bi liburuak *Beribilez* eta *Buruxkak*, 17. eta 59. zenbakiekin, hiztegegintzan ofizioz diharduten bi andereen eskuetara erori direla uste dut: Maria Jose Ke-rejeta-ren eskuetara lehena eta Isabel Arrigain-enetara bigarrena.

Alde horretatik beraz, egileak berak bere hiztegiaren argitzeko jarriak zituen oharrei eratziki zaizkienak zuzen emanak dira, gutiz gehienak; nahiz "kukulauka" eta "kukulaukari" hitzek ez duten deus ikustekorik "kukula"-rekin, "kukutu" edo ezkutu hitzarekin baizik; "kukuka" diharduten umeak baitira guretzat "kukulauka jostatzen edo jolasten. Edo oraino "latsarria" ez da edozein "harribil", "harri laban edo leun", erreka edo latsako latsagian latsariek behar duten harri berezia, beren xuriketak egiteko.

Beribilez-eko huts horien, eta beste batzuen, errepikatzeak *Buruxkak*-en edizioan ez ditu zuzentzen huts horiek. Bestalde az-

ken liburu honen 42. orrialdean Larresoroko *eskolemaile ohiez* mintzo zelarik jatorrizko testua, ez dut ikusten zergatik aurkezleak "eskolemaile hoier" sartzen duen, batere funtsik gabe.

Dena dela, gure ustez larriago dira prestatzaileek egin dituzten beste huts batzu: egilearen bizi-tzaz eta idazlanaz emaiten diren datu eta iruzkin okerrak; gezur horiek baitute gero bide eginen ikasleen gogo bihotzetan. Ez nuke ene solasa gehiegi luzatu nahi, baina ez nagoke hemen —nehork ez baldin badu ene hitza ez sinesten ez entzuten ere— bizpalau puntu zehaztu gabe:

1.ik: Jean Etchepare Bidegorry 1877an sortu zen Argentina-ko Marchiquita hirian ez Buenos Aires-en: nahiz sorterri hori Buenos Aires-eko probintzian izan, hiri nagusitik zenbait ehun kilometrotan aurkitzen da Marchiquita.

2.ik Jean Etchepare medikua Alduden kokatu zen 1905ean, baina Aldudetik Kanbora etorri zen 1930ean, eta 1935ean Kanbon zen hil eta ehortzi; ez Alduden, KLASIKOAK sortan errepikatzen den bezala.

3.ik *Buruxkak*-en artikulua ESKUALDUNA berrikarian argitaratuak ziren gehienak, egileak berak lehen orrialdean aitortzen duenez, baina ez hogoita seiak, aurkezleak idazten duen bezala (op. cit. VIII). Artikulu batzu osoki

berriak ziren, hala nola "Ameriketako oroitzapenak", "Pilota partida", "Bi gogoeta", "Nor eskola emaille. Zer irakats?", "Amodioa". Eta beste zenbait, astekariaren zuzendariak, Manex Hiriart-Urruty-k berak, komentatuak zituen lehen agertaldian: hala nola "Sainduaren errangurak"; Lekuine-ko berrietan agertua zen lehen aldikotz eta ondotik zetorren KITO sinaturik, apezak medikuari botatzen zion errefera bipila, 1903ko ekainaren 12ko zenbakian.

4.ik *Beribilez* liburua aski hurbiletik irakurtzen delarik eta bereziki VIII. kapitulua LOYOLAN deitzen dena, ez da eskubiderik, argitalpen berri honen paratzaileak idazten duen bezala idazteko: "Idazlan honetan agertzen den ikuspegi pertsonalak nabarmentzen diren zenbait ezaugarri ditu —hainbestetaraino non konbentzionaltasunera iristen baitira— hala nola katolikotasun kutsu ageria, bere gaztaroko artikuluren bateko jarreratik urrun xamar geratzen dena, edota bere aber-tzaletasun nabarmen eta tradizio zaharren gordetzailea" (op.cit. b23. orr.).

Ez da ezen egia, Etcheparek azken urteetan, hots, *Beribilez*-en, uko egin ziola bere gaztaroko agnostizismoari, ez eta ere egia, abertzale bilakatu zela.

"Aberria" zer zen harentzat badakigu ongi, 1923ko maiatza-

ren 13an Aldudeko oroitarriaren aitzinean egin mintzaldia irakurritz geroztik: "Arbasoen lurra guretzat lehenik Euskal Herria; baina Euskal Herria, bere niminoan eratzikia izan denaz geroz eta aspalditik Frantziari, gure aberria hedatzen da Euskal Herriko zedarrietarik, hartzen duela Frantzia garaitikoaren eremua" (P. Charritton, "Jean Etchepare mirikua-ren idazlanak" IV, 258. orr.).

Eta sinestezko gai minberetan ikasi baldin bazuen ere gure medikuak bere sakoneko arren gurak poliki beztitzen, ez zituen horren-gatik sekula ukatzen. Piarres Lafitten begi zorrotzak bazekien horren berri eta laster ikusi zuen nola euskal idazleak Loiolako jesuita gazte baten aho mihitan jartzen zituen abilki bere duda-muda propioak. Egileak berak idatzi zion bezala, "zaku handia" zuela liburu berriak ikusia zuen Piarres Lafittek. Zaku hori ez du jakin zorrigaitzez ontsa miazten argitalpen berriaren paratzaileak. Eta ez dezala uste izan, Jon Juaristi-ren laguntza baliagarri dukeela lan horrentzat!

Azkenean auzi hau zuritu nahiko duenak irakur bitza, Piarres Lafitte zenaren paperetan aurkiturik orai argitaratuak diren Jean Etcheparek berak Piarres Lafitte-ri idatzi gutunak, eta bereziki 1931-1932koak; hitz hauek adibidez: "Orduko nere ideez bezenbatean halaber (*Buruxkak*-ekoez jakina), nizan adinean (hots, *Beribilez* ar-

gitaratzean) ene liburu hartan ez dut aurkitzen bat higuindu zaitanik" (*Memoriae L.Mitxelena Magistri Sacrum*, G.F.A. Donostia, 1991, 599-602. orr.).

Honetan uzten dut ene bergario luzea, agian hemengo ohar bat edo beste baliagarri dakio-

keelakoan sorta honetan agertzen den obra bat edo besteri zuzenketa zerbait egin nahi dionari. Dena den eta beste justifikapenik behar banu, bururatzeko erran niro, —barka ausartzia!—: "Amicus Plato magis amica Veritas", Egia maiteago Platon bera baino.